

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Σ. Ριζά, Κ. Μίχα-Σπυρέλλη

Γ. Γιανουλόπουλος: Θέλω να ζητήσω ορισμένες διευκρινίσεις από την κ. Σπυρέλλη. Πρώτα πρώτα αν είναι χρονολογημένες οι εγγραφές στο τετράδιο που μας παρουσίασε.

Κ. Μίχα-Σπυρέλλη: Όχι. Μπορεί κανείς όμως να μαντέψει τη χρονολογία από το περιεχόμενο ή από τις ημερομηνίες εκδόσεως των βιβλίων στα οποία αναφέρεται.

Γιανουλόπουλος: Το δεύτερο δεν ισχύει, γιατί μπορεί να εκδόθηκε ένα βιβλίο προ εικοσαετίας και να το καταγράφει σήμερα.

Μίχα-Σπυρέλλη: Ως τελευταίο όριο.

Γιανουλόπουλος: Τι ποσοστό από τις 180 σελίδες του τετραδίου αναφέρεται στην Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Σερβία και τα λοιπά Βαλκάνια;

Μίχα-Σπυρέλλη: Το 80-και 85%.

Γιανουλόπουλος: Τι μέρος από το σύνολο του βιβλίου προέρχεται από ανέκδοτο υλικό; Π.χ. η έκθεση Πολυχρονιάδη, ανέκδοτα τηλεγραφήματα;

Μίχα-Σπυρέλλη: Περίπου 20-30% του τετραδίου περιλαμβάνει ανέκδοτο τότε υλικό. Σήμερα, που επιτρέπεται η πρόσβαση στα αρχεία, νομίζω ότι μπορούμε να βρούμε σχεδόν όλα τα στοιχεία που τότε είχε υπόψη του ο Καφαντάρης.

Κλ. Κουτσούκης: Δεν είναι περίεργο το ότι ο Γεώργιος Καφαντάρης ασχολείται με θέματα διεθνών σχέσεων, και συγκεκριμένα διαβαλκανικής συνεργασίας, αν λάβουμε υπόψη μας τα πορίσματα μιας δειγματοληπτικής έρευνας που έκανα ο ίδιος—στο περιθώριο της ανάλυσης της προσωπικότητάς του—στην προσωπική του βιβλιοθήκη, την οποία χάρισε η χήρα

του στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Από το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης, που αριθμεί περίπου 4.000 βιβλία, φαίνονται και οι γλώσσες που γνώριζε και τα ενδιαφέροντα που είχε ο Καφαντάρης. Το περίεργο είναι ότι ενώ διακρίθηκε, νομικός ων, ως οικονομολόγος, βλέπουμε τώρα ότι επιδίδεται, επιτυχώς όπως φαίνεται, και σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Πήρα ένα τυχαίο δείγμα από τη βιβλιοθήκη αυτή, ανά 20 βιβλία, και εξήτασα συνολικά 206 βιβλία. Από αυτά προκύπτει ότι: το 68 % των βιβλίων του δείγματος είναι γραμμένα στην ελληνική, το 25 % στη γαλλική, το 6,5% στην αγγλική, το 1% στη γερμανική, και άλλο 1% στην ιταλική. Η κλιμάκωση των ποσοστών δείχνει σε ποιο βαθμό χρησιμοποιούσε την κάθε γλώσσα. Ως προς το περιεχόμενο, τα βιβλία που αναφέρονται στις διεθνείς, και συγκεκριμένα στις διαβαλκανικές, σχέσεις είναι το 10% του δείγματος, τα βιβλία που αναφέρονται σε ζητήματα οικονομικά το 20%, πράγμα που δείχνει εδώ την ιδιαίτερη βαρύτητα που είχαν τα οικονομολογικά βιβλία. Από αυτά 5% αναφέρονται στην αγροτική οικονομία, 7% στην ελληνική γενικά οικονομία και 8% σε θέματα δημόσιας πίστης και τραπεζικής πολιτικής. Ένα 10% των βιβλίων του δείγματος καλύπτουν οι κλασικοί συγγραφείς, ρωμαίοι και έλληνες ρήτορες, Δημοσθένης, Λυσίας, επίσης Αριστοτέλης, Πλάτων και οι τραγωδίες του Αισχύλου, του Σοφοκλή του Ευριπίδη κ.ά., πράγμα που αποδεικνύει ότι ο Καφαντάρης είχε ευρύτατη παιδεία.

Ως προς την ανακοίνωση της κ. Κριάρη και το ερώτημα που έθεσε προς τους πολιτικούς επιστήμονες, «Για ποιο λόγο ο Γεώργιος Καφαντάρης, αν και είχε αυτές τις ικανότητες, δεν είχε την ανάλογη εμβέλεια», θέλω να κάνω τις εξής παρατηρήσεις: Ως καθηγητής της θεωρίας της πολιτικής ηγεσίας πρέπει να πω τούτο: η ψυχοπαθολογία των πολιτικών ηγετών είναι ένα κομμάτι της θεωρίας της πολιτικής ηγεσίας, το οποίο πρεσβεύει — και η γνώμη αυτή στηρίζεται σε εμπειρικές, πειραματικές και θεωρητικές έρευνες γύρω από δεκάδες και εκατοντάδες πολιτικών ηγετών — ότι οι πολιτικοί ηγέτες έχουν ιδιόρρυθμη προσω-

πικρότητα. Είναι παθολογικά άτομα, με την εξής έννοια: πρώτον, κατά κανόνα έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, δεύτερον, κατέχονται από ένοχα αισθήματα, και τρίτον, ακριβώς για να λυτρωθούν από τα ένοχα αισθήματα και να ξεπεράσουν το αίσθημα της χαμηλής αυτοεκτίμησης επιδιώκουν την κατάκτηση πολιτικής δύναμης. Μόνο τότε λυτρώνονται από το αίσθημα της χαμηλής αυτοεκτίμησης και από τα ένοχα αισθήματα που νιώθουν οι άνθρωποι πολιτικοί ηγέτες, κατά κανόνα, απέναντι στον πατέρα, τον οποίο στην παιδική τους ηλικία έβλεπαν ως τιμωρό - εξουσιαστή. Αυτή η ειδική αναφορά στην ψυχοπαθολογία των πολιτικών ηγετών θα μπορούσε ίσως να μας βοηθήσει, εάν βρεθούν στοιχεία στο διάσπαρτο αρχαιακό υλικό για μια πιο εμπεριστατωμένη ερμηνεία των αντιφάσεων που παρατηρούμε στη συμπεριφορά του Γ. Καφαντάρη.

Α. Ρήγος: Σχετικά με το πρόβλημα «Γιατί η εμβέλεια του Καφαντάρη είναι δυσανάλογη σε σχέση με την πολιτική του»: Προχωρώντας πέραν της ψυχοπαθολογίας που ανέφερε ο συνάδελφος Κουτσούκης, εγώ θα επιμείνω σε από άλλη σκοπιά θεώρηση, από την ταξική ανάλυση, σ' αυτό που είχα ξαναπεί και επαναλαμβάνω: ο Καφαντάρης, φτάνοντας από την ορεινή Ευρυτανία στο κέντρο των πολιτικών εξελίξεων, χωρίς να διαμεσολαβήσει σ' αυτή του την πορεία το κυρίαρχο μικροαστικό στοιχείο, αποτελεί μια εξαίρεση στον πολιτικό κόσμο του αστισμού του Μεσοπολέμου. Δεν έχει αυτό το μύλιασμα με τη λογική του μικροαστισμού, πράγμα το οποίο του επιτρέπει να προχωρήσει σε μια αντίληψη αστικής τάξης και σε μια αντίληψη ενός αστικού ορθολογισμού, η οποία όμως δεν έχει κοινωνικό υπόβαθρο στην ελληνική κοινωνία του Μεσοπολέμου για να στηριχθεί. Πρεσβεύει πράγματα τα οποία δεν αποδέχονται οι αστοί, οι οποίοι δεν ενδιαφέρονται για έναν αστικό ορθολογισμό - ανάπτυξη εθνική - λειτουργία αγοράς. Βρίσκεται λοιπόν στην εξής αντίφαση: ζει σ' έναν αστικό κόσμο, είναι αστός πολιτικός, προσπαθεί να βάλει κάποιες αρχές, οι οποίες δεν βρίσκουν αντίκρισμα στο κοινωνικό υπόβαθρο της κοινωνίας του, με αποτέλεσμα

οι άλλοι αστοί πολιτικοί να κατορθώνουν, μέσα στον βενιζελογενή κόσμο στον οποίο ανήκει, να μεγαλώνουν την εκλογική τους πελατεία, εκείνος δε να μην μπορεί ποτέ να αποκτήσει αυτόνομη, άξια λόγου δική του πολιτική πελατεία, δική του πολιτική ακτινοβολία. Και αυτό μας εξηγεί, ίσως, πέρα από εκείνο που είπα, και το γιατί δεν έπαιξε ποτέ πρωταγωνιστικό ρόλο ανάλογο με τις ικανότητες που είχε.

Σχετικά με την εισήγηση του κ. Ριζά «Γύρω από το πρόβλημα της υποψηφιότητας για την Προεδρία»: Δεν νομίζω ότι είναι μόνο η προσπάθεια των βενιζελογενών πολιτικών ηγετών να μειώσουν ή να ελαττώσουν τον Βενιζέλο ως πρόσωπο για να μπορέσουν να ανασάνουν κι αυτοί και να εμφανισθούν πολιτικά. Είναι κι ένα βαθύτερο πράγμα που αφορά —τουλάχιστον για τον Καφαντάρη και για τον Παπαναστασίου— τις αντιδράσεις τους από το '28 και μετά ως προς τον Βενιζέλο. Είναι η σαφής, συντηρητική πια, αυταρχική πορεία του Βενιζέλου, που οδηγεί και σε εκτροπές. Έχουμε όλες τις θεωρίες του Βενιζέλου, και τώρα που είναι πρωθυπουργός, που καταγράφονται, για το πώς θα φτάσουμε σε μιά «πεφωτισμένη δεσποτεία» υπό τον Βενιζέλο. Είναι και μια φοβία αυτής της πορείας και μια προσπάθεια εδραίωσης της αστικής δημοκρατίας: φοβούνται ότι ο Βενιζέλος, αντί να είναι ο θεμελιωτής της, μπορεί να οδηγήσει ο ίδιος σε δικτατορική εκτροπή υπ' αυτόν — αυτό το οποίο προσπάθησε να επιχειρήσει άλλωστε από το '35 και έπειτα.

Ως προς το θέμα «Γιατί αρνήθηκε την Προεδρία;»: Νομίζω ότι δεν την αρνείται. Δεν πιστεύει ότι ο Βενιζέλος θα τον προτείνει στο τέλος. Το απαντητικό του κείμενο δεν μένει μόνο στην περήφανη απάντηση των τριών πρώτων παραγράφων, υπάρχει και η τελευταία παράγραφος που λέει ότι «εγώ δεν έχω τίποτα μαζί σου, αναγνωρίζω το ρόλο σου» κλπ. Θα την ήθελε την Προεδρία. Αλλά και ο Βενιζέλος, κατά την ανάγνωση του κειμένου, φαίνεται ότι μένει ενθουσιασμένος από την απάντηση του Καφαντάρη —έχουμε τη σελίδα που βάζει ο Δαφνής για το θέμα, και ο Βενιζέλος λέει: «Νάτος, σωστή η απάντηση, καλά πάμε» και

έρχεται ο Σκουλάς και λέει: «Ξαναδιάβασέ το, δεν λέει αυτό». Υπάρχει και ένα πρόβλημα κύκλου του Βενιζέλου απέναντι στον Καφαντάρη, απέναντι σε οποιαδήποτε προσωπικότητα μπορούσε να επηρεάσει με άλλο τρόπο τον Βενιζέλο.

Τέλος, θέλω να δώσω δύο συμπληρωματικές πληροφορίες σχετικά με την εισήγηση του κ. Βερέμη. Στο παιχνίδι αυτό των στρατιωτικών υπάρχει μια σαφής δήλωση του Καφαντάρη: «Δέν είναι δυνατόν νά ἀρχίσωμεν πολιτικάς συζητήσεις μὲ ἀξιωματικούς». Αυτό αποτελεί αξιωματική θέση του Καφαντάρη, και είναι ο μόνος από τους αστούς πολιτικούς που αρνήθηκε να συζητήσει με αξιωματικούς. Επίσης, εκείνο που δεν φανταζόταν, όπως δεν φανταζόταν και κανείς, ήταν ο ρόλος του Κονδύλη στην προσπάθεια πτώσης του Πάγκαλου. Ο Κονδύλης τα πήγαινε πολύ καλά με τον Πάγκαλο· πήγαινε, κουβέντιαζε με τον Πάγκαλο, τρώγανε μαζί, μάζευαν κι άλλους και έκαναν γεύματα και κανείς δεν υπολόγιζε ότι ο Κονδύλης, μέσω αυτών, θα του τη φέρει. Όπως το διетύπωσε ο Καφαντάρης με το χαρακτηριστικό του χιούμορ: «'Ο Κονδύλης διά πολιτικῆς γευμάτων καὶ συμποσίων ξριξε τὸν Πάγκαλο».